

դուժեան առնուլ Մուրատեան վարժարանի խըն-
դիրը, զոր՝ յարեց, ի սկզբան անդ պաշտօնակա-
լութեանս ուշադրութեան առնելով՝ յանձնա-
ժողով մը կազմել տուի առ ի կարևոր տեղեկա-
գրութիւն, բայց արդիւնք մը չունեցաւ:

Այս խնդրոյն վրայ՝ երեսփոխանաց ոմանց
կողմանէ զիտողութիւններ ըլլալէն յետոյ միա-
ձայն հաւանութեամբ որոշուեցաւ յղել ի նախա-
քննութիւն կալուածոց և դաստիարակութեան
մասնաժողովոց (զիւանաց) երեսփոխանութեան:

7. — Համարակալութեան և կալուածոց զի-
ւաններէն պակսած անդամոց տեղ ընտրուեցան
Եուսուֆեան և Սթիմարաճեան էֆէնտիները՝ հա-
մարակալութեան, և Ազնաւորեան Յովհաննէս
էֆէնտի կալուածոց զիւանի համար:

8. — Ժողովն՝ այս միջանկեալ խնդիրներէն ետ-
քը անցաւ Աղթամարայ . . . խնդրոյն:

Այս խնդրէն յետոյ ատեանը գոցուեցաւ՝ եր-
կու շաբաթէն ետքը ժողով գումարելու որոշ-
մամբ:

Օրագիր, Թիւ 1440. Դեկտ. 10.

Ի ՄԱՆԶԵՍԹԻՐԷ

Պահակութեամբ կրնթեռնումք Պօլսոյ
Ազգային լրագրաց մէջ, զի Ասիոյ սովա-
տանջ մերազնէից օգնութեան կհասնին ի
Մանչեսթեր գտնուած Հայք ևս քանիցս
դրամ հաւաքելով և յղելով ի Պօլիս
կազմուած ազգային զթութեան Յանձնա-
ժողովոյն, ինչպէս հետեւեալ քաղուածին
մէջ ընթերցողք կտեսնեն:

«Մանչեսթրի մեծապատիւ ազգայնոց կողմանէ
երրորդ անգամ 433 Անգղիական լիրա ղրկուե-
ր է ի նպատակ կարօտ մերայնոց: Այսու 1133 լիրա
կըլլայ՝ մինչև ցարդ ղրկուածին գումարը, և յոյս
կայ թէ մինչև 1500 ի պիտի հասնի:

Յիշեալ պատուական ազգայնոց այս ազգասի-
րական առատաձեռնութիւնը՝ ազգովին շնորհա-
կալեաց և մշտնջենաւոր յիշատակաց արժանի է:

Փոստք Թ. 946, Դեկտ. 18:

ԱՐԱՆԱՄ ՓԱՇԱ.

Վեհ. Սուլթանը Վսեմ. Աբրահամ փաշայի
վրայ ունեցած բարձր սիրոյն և համարմանը նոր
փորձ մալ տալ բարեհաճելով՝ այս օրերս Օս-
մանիէի առաջին ականակուռ պատուանշանն ու
մեծ ժապաւէնը շնորհեց նորին Վսեմութեան:

Վսեմ. Աբրահամ փաշան այս առթիւ իւր
խորին շնորհակալութիւնը Վեհ. Սուլթանին մա-
տուցանելէ զկնի Պայսերական Պալատէն անմիջա-
պէս Սպարապետի դուռը գնաց և Պայսրորդի
Բարձր. Եուսուֆ Իզզէտին էֆէնտիին և Մեծ Ե-
պարքոսին այցելութիւն տուաւ:

Դիտակ, Թիւ 124.

ՀԱՅՌ

Ի ԹՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱ ԵՒ Ի ՀՈՒՆԳԱՐԻԱ

ՎԱԳ ԵՒ ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅ ՄԵՋ.

Ա.

Հայաստան է. և Ը. դարերուն մէջ Քրիստոսէ
յետոյ երբ Միջին — Ասիոյ Հունգարացիք ճըն-
շուելով մէկ կողմանէ Պարսիցմէն, մէկալ կողմա-
նէ ալ Տաճիկներէն՝ Աբսոս գետին մերձ եղող բը-
նակութիւններէն հոն թողլով և աւելի վեր Եսիքի
և Վոլկայի մէջտեղուանքը բնակութիւններէն հաս-
տատեցին, մեծաւ մասամբ Արարացւոց բնուն տակ
ընկնելով՝ հզօր նախարարներուն իրաւանց ազ-
դեցութեանը տակ, Մասամբ ըսի. քանզի Հայք
անկէց ետեւ ալ՝ երբ Արարացւոց յաջողեցաւ
պարսկական դահը կործանելը շուրջ 637-ին Քր-
իստոսէ յետոյ, անմատոյց և անտոկ միջնարե-
րներուն և քարաժայռերուն մէջ արիւթեամբ ի-
րենք զիրենք պաշտպանեցին, և սաստիկ ճակատ-
ներ մղեցին Արարացւոց դէմ:

Այս անխիշտութեան դարուն ժամանակին մէջ
մինչդեռ ազգին մեծերը իրենց հայրենիքը և ազա-
տութիւններն պաշտպանելով՝ Մահմետականու-
թիւնը զինուոց զօրութեամբ ծաւալող Արարա-
ցւոց դէմ, իրենց զօրութիւնը շարունակ պատե-
րազմներով հասցուցին, և զօրաց նուազութեան

Թիւր ոչ միանգամ ամբողջացուցին Հոն, Խաղիր և ուրիշ Հունգար ցեղի ժողովուրդը իրենց վարձեալ գումարատակներովը այլ շատ անգամ իրենք իրենց օգնեցին Վովկասու երկաթիայ գոները խորտակելու և Հայաստան մտնելու՝ զօրոնք Արաբացիք կը պահպանէին:

Այս սերտ յարաբերութիւնը՝ որ այս երկու ազգաց մէջ Արաբացւոց դէմ մղած ճակատնչութուն մէջ հաստատուեցաւ, յետոյ ալ չգաղըցեալ երբ նաև յաջողեցաւ որ Արաբացիք զՀունգարացիք, որոնք իրենց յաճախ Հայաստան մտնելովն, նոր ստացած Հայաստանի կալուածներուն նկատմամբ անհանգիստ կընէին:

Ղևոնդ Հայ պատմագիրը Ժ. դարուն մէջ՝ որ Մահմետին և նորա յաջորդաց պատմութիւնը գրած է, կը գրէ թէ՝ Խաղրաց Խաղան թագաւորը իւր բանակին մէջ մնացական բազմութիւն Հայ պատերազմողներ կը պահէր, որոնց հաւատարմութեանը և քաջութեանը վրայօք ամենէն աւելի վստահութիւն ունէր ճակատներուն մէջ 1:

Վաստանդին Խաղրաց վրայօք կը գրէ, թէ անոնց Գապար անուամբ ցեղը Հունգարացւոց հետ՝ զօրոնք Թուրքեր կանուանէ նոյն է « Pars Cabarorum — կրսէ — fugientes ad Turcas in Pacinacitarum terram se contulerunt ibique sedes posuerunt. atque sic connexi inter se Cabéri cum Turcis Pacinacitarum terram incoluerunt » 2:

Գրեթէ նոյնը կը կարգաւք իւր անանուն արձանագրոց մէջ ալ՝ Բունաց վրայօք 3:

Որպէս զի Անանուն արձանագրոց մէջ Բունաց և Վոստանդինի Գապարներու նկատմամբ ոչ երկու տարբեր՝ այլ մէկ ժողովուրդ կարենանք հասկընալ, նոյնը ստուգաբանեցին նաև Բրէյ և Գադնայ և նորերս Վարդուս Սապո Հունգարացի պատմագիրները, որուն մէջ դարձեալ նոյնէն աւելի նոր ստուգութիւնը իմանանք՝ թէ Հունգար ցեղի վերաբերեալ ժողովուրդները տարբեր տարբեր անուններ կը կրէին՝ ուրիշ կերպ կանուա-

նէին հայրենի պատմագիրներէն և ուրիշ կերպ արտաքիններէն, Թէ ուր դիպեցաւ Խաղրաց Հունգարացւոց հետ միաւորութիւնը՝ թուականութեան պակասութեան պատճառաւ՝ անհնար է որոշել նոյնը միայն սյուսիս անոնց նկատմամբ դիտելը, թէ իրենց Պանոնիա գալը յառաջ բերաւ և ցուցուց, որ բանը նպատակիս բաւական կը համարիմ. քանզի ոչ այլ ինչ է զիտաւորութիւնս՝ եթէ ոչ ապացուցանել, թէ Հայք միացեալ Խաղրաց հետ՝ ի միասին ի միում ժամանակի եկան Հունգարացւոց, և այս կերպով տարակոյս չի վերցնել, որ մասնակցեցան հայրենիք հաստատելու մեծ և ծանր ձեռնարկութեան մէջ:

Գործքն յայնմ է, որ Հայք Թ. և Ժ. դարուց մէջ բազմութեամբ իրենց դժբաղդ հայրենիքը հոն թողլով, ուր Արաբացիք, Պարսիկք, և Ալէքսիկ Տաճիկները անգլծաբար աւերեցին և փճացուցին երկրին ժողովուրդը, յիշատակաց դարուց մէջ կը տեսնեմք զիրենք Յունաստանի զօրաց մէջ, ուր առանձին բանակ կը կազմէին ընդ իշխանութեամբք ազգային զօրապետաց, Պուլկարիոյ և փոքր Ռուսաստանի մէջ՝ որ աշխարհին զուխը Թէոդորոսն էր, ինքն անձամբ նախիջևանի Հայերը 1062 ին ընդ դէմ Լեհաց յօգնութիւն կանչեց, Արքայական հրովարտակը որուն մէջ յետ ստացած յաղթութեան՝ թագաւորը Հայերը կալուածներով ազատ կացուցանելով ի հարկաց և ուրիշ արտօնութեամբք կը վարձատրէ՝ յառաջ կը բերէ Միքայէլ Մէտիչիս իւր Լեհաստանի ստորագրութեանցը մէջ 4:

Ըստ իս՝ կապահովացնեն զիս Հունգար նախնի պատմական մնացորդաց հաւատարիմ թարգմանները, ժամանակագիրները Սիմէոն Գէզաի և Գուրոցի, որոնք միարան կը վկայեն՝ թէ Հայք են իրենց առաջնորդները և առաջին Հունգար թագաւորաց ժամանակը եկան ծաւալեցան Հունգարիոյ մէջ, որոնք երկար ժամանակ մէկտեղ բռնակցով և նոցա հետ ամուսնանալով՝ հոսկ ուրեմն Հունգար ազգին մէջ ձուլուեցան 5:

(1) Ինճիճեան. Հնախոսութիւն Հայաստ. Ա. Հատ. Էջ. 558:

(2) Constantinus Porphyrogenita. Imp. c. 39.

(5) Anonymus. c. X.

(1) Միքայէլ Մէտիչիս. Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստ. Վենետիկ. 1850:

(2) Սիմէոն Գէզաի. Ժամանակագրութիւն Գլ. Ը. Դուրոցի. Ա. Գլ. Գլ. Ի Բ:

Հունգարացի Հայ գաղթականաց նախնութեանը և նշանաւոր թուոյն վրայօք կը վկայեն դարձեալ Սրան քաղքին Հայոց հայող թագաւորական հրովարտակները զորոնք Գէորգ Ճերմակեան յառաջ կը բերէ և կը յիշատակէ իւր զեպական հաւաքածոյից մէջ Դ. Պէլա թագաւորին և Լատիսլաւոս Գունի ժամանակէն Պէլա թագաւորը 1249 ին Սրանի Հայոց առանձին առանձին առաւելութիւն ունեցող գիրը կը նորոգէ ի վկայութիւն կանչելով իւր նախնի Հունգար թագաւորներէն ստացած Հայոց նման Արտանութիւնները որովք առ հասարակ ծանուցեալ տէր էին՝ Մոնկոլ — Թաթարաց ձեռք հանդիպած աւարառութեանց առթիւ, բոլորովին կորսուեցան:

Աւեր յիշուած զեպականիտական արձանագրութիւններէն և նշանակեալ մատենագրական ճոխութիւններէն զատ զիտաւորաբար ի Թրանսիլվանիա հայող այն բազմաթիւ տեղերը որոնք երբեմն Հայ ժողովրդեան բնակութեան տեղի եղած էին և իրենց ազգային անունը յետ այնչափ դարերէ մինչև ցայսօր ալ հաւատարմութեամբ պահեցին՝ թոյլ չեն տար տարակուսիլ, թէ ինչպէս երբեմն Թրանսիլվանիոյ հողը բազմաթիւ Հայ գաղթականներ ժողովրդաբնակ ըրին:

Քանի մը Հայ անուն կրող տեղուանք յիշեցնելու համար՝ պատշաճ համարեցայ նաև նոյնները աստ ստորև յառաջ բերելու:

Այլ — Ֆէյերմէկէի մէջ (Ստորին — Սպիտակ — Գաւառ) Մարոշի ճանապարհի վրայ կը գտնուի Էօբէնէէն, Վալաքերէն Աբէն անուամբ երկիրը: Գիւղիւլիւի վիճակին մէջ Ս — Էօբէնէէն, Վալաքերէն Էօբէնէէն:

Գէորգէր — Սոլնոգ վիճակին մէջ՝ Զիլաճ գիւղի քով Էօբէնէէն:

Գորոզ վիճակին մէջ Էօբէնէէն անուամբ ճանապարհ և գիւղ:

Պէլէո — Սոլնոգ վիճակին մէջ՝ Տէկի ճանապարհի վրայ Օրման, Գերմաներ էն Աբէնէն:

Արանէօշէղի մէջ՝ Էօբէնէէն անունով տեղ և Էօբէնէէն անուամբ առու:

Այսպիսի բազմաթիւ ի միմեանց բացակայ տեղերը ճանապարհ մը և առու մը որոնց Հա-

յազդի անունը Հունգար, Գերմանական և Վալաք լեզուաւ աւելի յստակ կը հնչուն իւրեանց այսպիսի յորջորջանքը ամենայն ապահովութեամբ ոչ այլոցմէ առին, եթէ ոչ երբեմն նոյն տեղերը և շրջակայքը բնակող Հայ ժողովուրդներէն Ռոմֆէսե և եթէ Գորար, Գորարաւար, Բուն, Բունաց երկիր կոչուածը Պէլէնէօ (երկիր հեթանոսաց), Օրոսֆալու (գիւղ Ռուսաց), Օրոսհէկի (իսկան Ռուսաց) և այլն տեղեաց անուններէն ըստ օրինի հետեւութիւն կը հանենք, թէ անուանեալ տեղերը իւրեանց անունները երբեմն անդ ըլլալով նոյն անուն ժողովուրդներէն ստացան, չեմ տեսներ՝ թէ ինչո՞ւ համար պիտի չկարենայ վերը յիշատակած տեղեաց Հայ անուններն ալ Հայոց տրուիլ:

Սակայն պատմական յաւելուածներ ալ չեն պակասիր զիտաւորաբար Թրանսիլվանիոյ նախնի Հայոց վրայօք Անդրէաս Եղիայ կապահովցնէ թէ Թալմաս միջին դարու մէջ՝ նշանաւոր վաճառականութեան տեղը, Հայք, Յոյք և Հրէայք բնակեցան: Կը կարգանք նաև Յովսէփ Պէլէօ — յեանի պատմագրութեանը մէջ, թէ 1600 ին Հոկտ. 25 ին Լէց — Ֆալվայի մէջ եղած խորհրդանոցին մէջ այնպիսի օրէնք յառաջ բերուած էր որով Յոյն և Հայ վաճառականք տէրութեան առջև ազատ էին:

Աւերվիզի (Գեղեցկաջուր) մէջ 1872 ին՝ անձամբ՝ Հայ դամբանագիր կրող գերեզմանաբար տեսայ, որն որ 1573 թուական կը կրէր, որոյ թուականը արդի գաղթող Հայոց ժամանակը ամբողջ դար մը յառաջ կապացուցանէ:

(Ի յաւելումս)

ԱՆՏՈՆ Ե. Վ. ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՆ

Քարոզիչ և Խառնիչ: